

انتشارات، شماره ۴۳۲

بنیان‌های استوار ادب فارسی

تحقیقی در کارکردهای نثر فارسی - تحلیلی از قصه ابوعلی
حسنک وزیر

تالیف:

دکتر عباسقلی محمدی بنه‌گری (گناوه‌ای)

محمدی، عباسقلی، ۱۳۲۸ -

بنیان‌های استوار ادب فارسی، تحقیقی در کارکردهای نثر فارسی - تحلیلی از قصه ابوعلی حسنگ وزیر / تألیف عباسقلی محمدی بنه‌گزی (گناوه‌ای). - مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۴. ۳۱۵ ص. - (انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد؛ شماره ۴۳۲)

ISBN: 964-386-083-3

۱۸۵۰۰ ریال

ص.ع. به انگلیسی: Abbas Gholy Mohammady. The constant foundations of persion literature: a reaserch on persion prose - an analysis of Abu Ali Hasanaki Vazir History.

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

۱. بیهقی، محمد بن حسین، ۳۸۵-۴۷۰ ق. تاریخ بیهقی -- نقد و تفسیر. ۲. نثر فارسی -- قرن ۵ ق. -- تاریخ و نقد. الف. بیهقی، محمد بن حسین، ۳۸۵-۴۷۰ ق.، تاریخ بیهقی، برگزیده، شرح. ب. دانشگاه فردوسی مشهد. ج. عنوان. د. عنوان: تاریخ بیهقی، برگزیده، شرح.

۹۵۵/۰۵۱۳

DSR ۷۹۱ / ب ۹ ت ۲۰۸۴۳

۱۵۷۷۰-۸۴ م

کتابخانه ملی ایران

انتشارات، شماره ۴۳۲

بنیان‌های استوار ادب فارسی

(تحقیقی در کارکردهای نثر فارسی - تحلیلی از قصه ابوعلی حسنگ وزیر)

تألیف

دکتر عباسقلی محمدی بنه‌گزی (گناوه‌ای)

ویراستار علمی

دکتر تقی وحیدیان کامیار

وزیری، ۳۱۶ صفحه، ۵۰۰ نسخه، چاپ دوم، زمستان ۱۳۹۳

امور قلمی و چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد

بها: ۸۰۰۰۰ ریال

ISBN: 964-386-083-3

شابک ۹۶۴-۳۸۶-۰۸۳-۳

فهرست

۷	پیشگفتار
۱۱	مقدمه

بخش اول:

تحلیل قصه ابوعلی حسنک وزیر

۲۶	قصه بردار کردن حسنک وزیر
۷۷	حسنک در دست بوسهل
۸۵	سخن های بوسهل و امیر در باب حسنک
۹۲	نظر خواستن امیر از خواجه میمندی
۱۱۱	سخن گفتن امیر با بونصر مشکان در باب حسنک
۱۲۵	آوردن حسنک را به دیوان
۱۳۶	و اما رفتار خواجه با امیر حسنک
۱۳۹	سخن خواجه با حسنک
۱۴۲	عصبانیت بوسهل و سخنان او
۱۴۳	پاسخ حسنک به بوسهل
۱۴۷	بوسهل می خواهد فرادشنام شود
۱۴۷	خواجه بانک بر او می زند و بوسهل تا پایان خاموش می ماند
۱۵۵	مجلس قبالة اموال حسنک را به نام سلطان می نویسد
۱۵۹	سخنان خواجه و حسنک در پایان جلسه
۱۷۵	بوسهل در شب واقعه در خانه عبدالرزاق ها (میمندی)
۱۷۹	تدبیر بردار کردن حسنک

- ۱۸۳ ..... آمدن حسنگ از کران بازار عاشقان
- ۱۸۹ ..... وضع آوردن حسنگ به پای دار
- ۲۳۱ ..... حسنگ قریب هفت سال بالای دار می ماند
- ۲۳۶ ..... سخن مادر حسنگ در سوگ او
- ۲۴۲ ..... سخن پایان این بخش

بخش دوم:

شرح و تحلیل معنایی قصه

- ۲۴۴ ..... پیشگفتار بخش ۲
- ۲۴۵ ..... و اما واژه‌ها و تعییرات و ترکیبات

بخش سوم

- ۳۰۵ ..... ذکر بردار کردن امیر حسنگ وزیر (رحمة... علیه)

www.ketab.ir

پیشگفتار

بیاید کار و زندگی را جدی بگیریم، تا زندگی بهتری داشته باشیم

این نوشته حاصل بخشی از طرح بسیار گسترده و کارهای نه چندان زیادی است که برای کار بر روی کارکردها و ساختار نثر فارسی داشته‌ام. طرح این بوده است که نثر فارسی از آغاز تا دوره کنونی بررسی شود اما همان گونه که در مقدمه تحقیقی در نثر فارسی - تحلیلی از سفرنامه ناصرخسرو گفته شده، این کار گسترده سالها کار و زمان می‌خواهد، بنابراین بهتر آن دیدم که با تحلیل سفرنامه عالی‌ترین نمونه نثری توصیفی، و با تحلیل نثر بیهقی در قصه‌ی ابوعلی حسنک وزیر، یکی از بهترین نمونه‌های نثر روایتی فارسی، این کار از راهی کوتاه‌تر به انجام برسد و به عنوان نمونه، در اختیار دستاران زبان و ادب و فرهنگ فارسی قرار گیرد.

در مقدمه گفته‌ایم که نثر ناصرخسرو و دستاوردهای عالی‌ذهنی فوق‌العاده دقیق و منطقی و سخن بیهقی، سخن جانی سخت بسیار حساس است. ناگفته نماند که همین نکته و پیش فرض بنیاد تأویل عمقی ما در قصه حسنک بوده است. به هر حال هدف ما این بوده است که با این دو کار دو رکن از اساسی‌ترین رکنهای زبان و ادب و فرهنگ و نثر فارسی، تا آن جا که در توان ماست، بررسی و توصیف گردد و در اختیار دستاران زبان و فرهنگ و ادب فارسی قرار گیرد.*

اگر کمی دقت کنیم می‌بینیم که زبان و فرهنگ و ادب و نثر فارسی بر روی دو صخره بسیار بزرگ و استوار قرار دارند. این دو صخره از دیدگاه من همین تاریخ بیهقی و سفرنامه ناصرخسرو می‌باشند. البته در این دوره بلعمی و قابوسنامه و سیاستنامه و متون دیگر را هم داریم، اما من بر آنم که این دو متن از این دیدگاه، جا و جایگاه دیگری دارند. بر مبنای همین دیدگاه ما در این نوشته‌ها در پی

* - خوشبختانه در این فرصت مقدمه ابومصوری، قدیم‌ترین نمونه نثر فارسی هم به‌عنوان شاهکاری در مقدمه‌نویسی و نمونه‌ای عالی از کارکردهای نثر فارسی آماده شده که امیدوارم آن نیز بزودی در اختیار دستاران نثر فارسی قرار داده شود.

روشن کردن کار و ساختار زبان و نثر فارسی در این دو اثر، در همه ابعاد، از گزینش واژه‌ها یعنی کار محور جانشینی در زبان، تاکار حروف اضافه و ربط و قیدها و فعلها و صفتها و دیگر عناصر و مقوله‌های زبانی بوده و در این کار، کارکرد آنها را، از این دیدگاه که سخن بیهقی سخن جان است، روشن کرده‌ایم.

یافتن راهی برای تحلیل نثر و متن، خواسته دیگر ما بوده است. آنچه در این زمینه باید گفت این است که در تحلیل متون ادب فارسی، کارهای ما تاکنون بیشتر شرح متن بوده و به کارکردهای نثر و روشن کردن جایگاه والای آثار زبانی و فرهنگی خود آنگونه که باید پرداخته‌ایم.

نداشتن روش دوست و مناسب این نتیجه را به بار آورده است که ما نتوانسته‌ایم، جایگاه زبان و نثر و فرهنگ والای گذشته خود را بدرستی بشناسیم، و آن را بخوبی به خودی و بیگانه بشناسانیم.

در مقدمه کار ناصر خسرو گفته‌ایم که آثار گذشته ما با دقتی فوق‌العاده و با توجه به اصول ویژه روزگار خود نوشته شده‌اند. پس برای شناخت آنها ما باید هم آن اصول را بشناسیم و هم در کار خود دقتی فوق‌العاده داشته باشیم. این کاری است که تاکنون، آن گونه که باید نکرده‌ایم. کار ما، کار به روشی معتاد بوده است. ما شرح متن را بسیار دست کم گرفته و آن را با سهل انگاری که یکی از روشهای کار در فرهنگهای جهان سومی است، پیش برده‌ایم. گاه، کار ما کار برای کار و دیگر خواسته‌ها بوده و از یاد برده‌ایم که کار متن، یکی از اساسی‌ترین کارهای فرهنگی و در رشته‌های درسی و دانشگاهی، اساس و پایه دیگر کارها می‌باشد. اگر کار متن درست نباشد، نه ریاضی درست فهمیده می‌شود و نه ادبیات و نه پزشکی و نه...

البته ما در انتقاد خود از روش متد اول شرح متن به هیچ گونه نمی‌خواهیم ارزش بسیار کارهای دست اندرکاران شرح متن را نادیده بگیریم، نه حرف ما این است که روش به کار رفته در شرح آثار و بویژه در کلاسهای درس، روش خوب و در خوری نبوده و بنا بر این برای تحلیل آثار والای فرهنگی خود، باید در پی یافتن اصول و مبانی و نگاه و روشهای بهتری باشیم و باید بدانیم که برای شرح هر متنی باید روشی مناسب شرح آن متن داشته باشیم.

امید ما این است که با این کارها در این راه گامی برداشته باشیم. گام نخست تحلیل سفرنامه ناصر خسرو بوده، و در این نوشته کار ما تحلیل قصه ابوعلی حسنک وزیر خواهد بود. ما این قصه را از دیدگاه نثر و معنا و محتوا، قلب تاریخ بیهقی می‌دانیم. این نکته را در ضمن تحلیلها روشن خواهیم کرد، و به همین علت تحلیل آن را کاری اساسی دانسته‌ایم.

این راه ما باید بگوییم که در تحلیل سفرنامه، محور کار بیشتر تحلیل نثر و در تحلیل قصه حسنک

وزیر، محور کار بیشتر تحلیل معنایی متن با توجه به کار نثر بوده و بنابراین در خواندن این دو نوشته که مکمل یکدیگرند به این ویژگی هم باید توجه داشته باشیم.

در کار علمی تعمیم اساسی ترین اصل است، ما در کار علمی در پی اصولی هستیم که کارایی گسترده داشته باشند. و اما من فکر می‌کنم که در این کار و کار ناصر خسرو و کار مقدمه ابو منصور، اگر در کارکردهای نثر فارسی خوب دقیق شویم، می‌توانیم به همین نتیجه برسیم. ما در پایان کار، اگر در کار دقت و هوش به کار برده باشیم، می‌دانیم که زبان فارسی در این دوره چگونه پدیده‌ای بوده و چگونه کار می‌کرده است. این در واقع همان اصل تعمیم علمی است و بنابراین در این کارها ما باید در تحلیل‌ها همواره در پی رسیدن به این هدف و چنین دستاوردی هم باشیم. در ضمن هدف این هم بوده است که این کار درس و بحث را هم به کار آید.

انعطاف ساختاری در نثر فارسی، روشن کردن اهمیت این نکته و ارزشها و کارکردها و زیباییهای آن هم یکی دیگر از خواسته‌های ما در این نوشته بوده است و بنابراین در سراسر نوشته با دقت پی‌گیری شده است.

و اما از یک بررسی گسترده بر روی نثر کتیبه‌های فارسی باستان به این دستاورد شگفت‌انگیز می‌رسیم که نثر فارسی از نظر ساختار به گونه‌ای شگفت‌انگیز همان الگوی نثر فارسی باستان را دارد^{۱۱}. در این ساختار فعل همیشه در پایان جمله نمی‌آید و دیگر اجزاء نیز، چون زبان ساختار صرفی دارد، جای ویژه‌ای ندارند. این نکته ما را در این خواسته که نثر فارسی باید ساختاری پراانعطاف‌تر داشته باشد، و خود را از ساختار کلیشه‌ای فاعل، مفعول، فعلی، رها سازد، دلگرم‌تر می‌سازد. ما این نکته را در این کار به علت اهمیتی که دارد، چندین بار گفته‌ایم و امیدواریم که این کارها راه را برای این دگرگونیها هموار سازند. خلاصه اینها هدفهای اساسی کار هستند، پس باید به آنها توجه خاص داشته باشیم.

ما هم در این جا پیشگفتار را به پایان می‌رسانیم و دیگر گفته‌ها را می‌گذاریم برای مقدمه و دیگر برگه‌های این نوشته و نوشته‌هایی که امیدواریم در پی این نوشته‌ها داشته باشیم، با این امید که این کارها، کار و جایگاه و ویژگیهای زبان و ادب و فرهنگ فارسی را در چند توان خود روشن سازند و

۱۱- فارسی باستان از زبانهایی است که ساختار صرفی داشته‌اند در این زبانها، پایانه‌ها نقش نحوی عناصر را انجام می‌دهند و بنابراین واژه‌ها بر اساس نظر متداول، هر جا بیایند، چون پایانه دارند، براحتی نقش دستوری خود را انجام می‌دهند. البته کار ما روشن می‌سازد که فارسی باستان گونه‌ای ساختار بادوام نیز داشته است. از اینها مهم‌تر این است که با توجه به کتیبه‌های موجود در صدد و گونه‌های انعطاف‌های ساختاری سلاً جای فعل و متمم و فاعل و دیگر عناصر، با درصد انعطاف‌ها در زبان فارسی در ادوار بعدی، گونه‌های همانگی چشمگیر دارد و در زبان گونه‌ای دوام ساختاری را نشان می‌دهد که در جای خود مسئله‌ای است بسیار قابل توجه.

مقدمه‌ای باشند برای کارهایی بسیار بسیار بهتر از اینها، به قلم پویندگان این راه.

در پایان باید گفت اگر در پی پژوهش در کارکردهای نثر فارسی هستیم، باید این نوشته و تحلیل سفر نامه را با هم بخوانیم.

و اما پیش از پایان پیشگفتار باید تشکر کنم از زحمات استادان و همکاران دانشمندی که این نوشته را خواندند و پسندیدند، بویژه از استاد و همکار گرامی جناب دکتر وحیدیان کامیار که پیش از دیگر همکاران گرامی در راه به ثمر رسیدن این کار زحمت کشیده‌اند.

از معاونت پژوهشی آن زمان دانشکده آقای دکتر فنسولی و بویژه از زحمات دستیار و همکار دلسوز ایشان آقای امیری نیز باید بسیار سپاسگزار باشیم که در به ثمر رسیدن این کار سهمی خاص خود دارند.

همینطور بیاید از زحمات کارشناس محترم انتشارات دانشگاه آقای مهندس قندهاری و همکاران گرامی چاپخانه دانشگاه تشکر کنم و بگویم که اگر زحمت و کار و همکاری همه این همکاران گرامی نبوده، این کار اکنون در دست خوانندگان عزیز نبود. پس باید همگی از همه دوستان سپاسگزار باشیم و کار آنها را قدر بدانیم.

محمدی بنه گزی (گناره‌ای)